

Retoryka i pieniądze

Rhetoric and Money

6 (3) 2019 EDITOR: AGNIESZKA KAMPKA

RECENZJA/REVIEW

JOANNA KIEREŚ-ŁACH

WYŻSZA SZKOŁA PRZEDSIĘBIORCZOŚCI I ADMINISTRACJI W LUBLINIE

jkieres.lach@gmail.com

Recenzja/Review: Maria Joanna Gondek. 2018. *Praxis Phronesis Rhetorica. Filozoficzne podstawy aktów doradczych w tradycji perypatetyckiej*, Lublin 2018: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu i Wydawnictwo KUL

License

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 international (CC BY 4.0). The content of the license is available at <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

JOANNA KIEREŚ-ŁACH

WYŻSZA SZKOŁA PRZEDSIĘBIORCZOŚCI I ADMINISTRACJI W LUBLINIE

jkieres.lach@gmail.com

**Recenzja/Review: Maria Joanna Gondek. 2018.
*Praxis Phronesis Rhetorica. Filozoficzne podstawy
aktów doradczych w tradycji perypatetyckiej,
Lublin 2018: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu
i Wydawnictwo KUL***

Recenzowana monografia składa się ze wstępu, czterech rozdziałów, zakończenia, streszczenia w języku angielskim, indeksu osobowego i przedmiotowego, bibliografii (literatura źródłowa, podstawowa, pomocnicza), spisu treści w językach angielskim i polskim.

We wstępie Autorka informuje, że racją podjęcia problemu tak zwanego aktu doradczego jest zarówno faktyczność doradztwa, tendencja do jego profesjonalizacji (instytucjonalizacji), jak i towarzyszący mu teoretyczny namysł nad jego istotą i kryteriami, zazwyczaj w ramach jakiejś koncepcji retoryki. Wyróżnia się zasadniczo dwa ujęcia problemu doradztwa: sofistyczne oraz perypatetyckie (Arystoteles, Tomasz z Akwinu i ich liczni komentatorzy). Sam złożony i wielokontekstowy akt doradczy określa się jako „roztropnościowe działanie człowieka realizujące się przez uwiarygodnienie” (s. 11), z czego wynika „nakładanie się aktów doradczych na pole namysłu roztropnościowego”, czyli ich związek z dziedziną moralności. Jest to główna teza rozprawy i aby ją uzasadnić, należy najpierw wyjaśnić, co konstytuuje cnotę społeczną roztropności (łac. *prudentia*) i jakie są jej składniki integralne oraz należy wyjaśnić kwestię „metodyki uwiarygodniania retorycznego” z uwagi na jego cel, cel suponowany przez dwa wykluczające się ujęcia fenomenu doradztwa, a mianowicie sofistyczne oraz perypatetyckie (s. 12).

W rozdziale pierwszym – „Wstępne przedstawienie kontekstów występowania aktów doradczych” – Autorka omawia kontekst antropologiczny tych aktów, na kanwie zdolności emanowania przez człowieka – bytu osobowego (personalizm) – aktów poznawczych, amabilnych, decyzyjnych, godnościowych i wierzeniowych, czyli aktów ludzkich jako ludzkich (łac. *actus humanus*); kontekst agatologiczny, czyli realistyczną teorię dobra: jego istotę, rodzaje i hierarchię, z wyróżnieniem tzw. dobra godziwego (łac. *bonum honestum*), którym jest człowiek-osoba jako

cel wspomnianych aktów. Opisuje także kwestię aktu wiary (zaufania) oraz kwestię autorytetu społecznego, które – akt wiary i autorytet – odgrywają ważną rolę w doradztwie. Kontekst komunikacyjny relacyjnych i perswazyjnych aktów doradztwa w aspekcie ich uwarunkowań poznawczych (teoretycznych), a zwłaszcza moralnych; retorykę (Arystotelesa) jako dopełnienie refleksji nad aktami doradczymi: nie chodzi w niej o skuteczne przekonanie kogoś, lecz „o odnajdywanie tego, co przekonujące w każdej podjętej sprawie” (s. 83).

W rozdziale drugim – „Podmiotowe uwarunkowania aktów doradczych” – przedmiotem analiz jest człowiek jako podmiot aktów doradczych w aspekcie ich uwarunkowań poznawczych (zmysłowych i intelektualnych), pożądawczych (uczucia i wola), a następnie krytyczne omówienie funkcjonujących w retoryce koncepcji uwiarygodniania retorycznego, czyli form oddziaływania ma rozum, wolę i uczucia. W konkluzji Autorka podkreśla, że komunikacyjne uwiarygodnianie dokonuje się w kontekście „skomplikowanej funkcjonalnie struktury” życia osobowego człowieka, co stawia przed koniecznością wyjaśnienia „przyczynowych, strukturalnych i doskonałościowych uwarunkowań działania ludzkiego” (s. 168).

Kwestię tę rozważa w rozdziale trzecim – „Akt doradczy jako sposób ludzkiego działania” – w którym podejmuje kluczową dla rozprawy kwestię powiązania aktu doradczego z dziedziną moralności. Autorka dowodzi, że akt doradczy jest *ex definitione* działaniem moralnym, ponieważ jego przyczyną celową jest dobro człowieka, do którego jest on kierowany. Z tej racji aktem tym kieruje – ów akt warunkuje – cnota społeczna roztropności. Wgląd w jej strukturę ujawnia jej składniki integralne (łac. *partes integrales*), których obecność sprawia, iż jej akty są doskonałe i że w konsekwencji doskonałą akty doradcze, a więc są ich konieczną podstawą. Składniki te to pamięć, rozumienie intelektualne, zdolność przyjęcia pouczenia, domyślność, rozum, przewidywanie, oględność i zapobiegliwość. Namysł roztropnościowy jest „sercem” aktu doradczego i rękojmią jego godziwości (s. 215).

W rozdziale czwartym – „Problem autonomizacji aktów doradczych” Autorka omawia wadliwe formy działalności doradczej, różne odmiany tzw. roztropności fałszywej (łac. *prudentia falsa*), która „kieruje się do celu o charakterze niegodziwym i wybiera niegodziwe środki jego realizacji”. Wady te są zaprzeczeniem integralnych składników roztropności, np. brak mądrości i wiedzy o dobru, brak rozwagi, niestałość, niedbalstwo, nieumiejętność przewidywania konsekwencji, a zwłaszcza przebiegłość. Następnie Autorka podejmuje polemikę z ujęciem sofistycznym retoryki, a więc z tradycją subiektywizmu i relatywizmu poznawczego i – w konsekwencji – moralnego, który promuje cnotę jako „rozumną biegłość-zręczność człowieka w osiągnięciu tego, co w określonych uwarunkowaniach jest

użyteczne”, co w konsekwencji autonomizuje akty doradcze, czyli sytuuje je poza moralnością i odpowiedzialnością, a tym samym poza ich jedynym celem, którym jest dobro człowieka (s. 281). Odpowiedzią na sofistykę jest perypatetycka teoria retoryki, u podstaw której leży reguła „recta ratio agibilium”: rozumne (roztropne) dobieranie środków działania doradczego z uwagi na jego cel właściwy, którym jest dobro człowieka. Autorka podkreśla zwłaszcza rolę czynnika amabilnego, afirmującego ów cel-dobro i kierującego doborem godziwych środków aktu doradczego (s. 330).

W zakończeniu rozprawy Autorka podkreśla rolę perypatetyckiej aretologii w retoryce, która wyróżnia także wady „przeciwoztropnościowe”: ich znajomość jest ważnym składnikiem teorii aktów doradczych oraz ich praktykowania (s. 338).

Rozprawa Marii Joanny Gondek jest obszernym, wieloaspektowym omówieniem zagadnienia aktów doradczych, jej kluczowym aspektem są filozoficzne podstawy tych aktów, a jej celem jest wyjaśnienie ich istoty poprzez wskazanie na czynniki determinujące ich występowanie. Kolejny kontekst badawczy rozprawy stanowią trzy obszary. Pierwszy problem dotyczy zagadnień antropologicznych, w ramach których Autorka rozważa problem źródeł i podstaw aktów doradczych. Drugi obszar badawczy obejmuje problematykę etyczną (fronetyczną), która dotyczy moralnego wymiaru tych aktów. Trzeci obszar badawczy obejmuje zagadnienia z zakresu retoryki, w ramach którego akty doradcze rozpatrywane są jako elementy komunikacji międzyludzkiej o charakterze perswazyjnym. Przyjęta perspektywa pozwala Autorce na wieloaspektowe (lecz uwzględniające hierarchię badawczą problemu aktów doradczych) wyjaśnienie złożoności tego fenomenu. Przyjęcie takiego pola badawczego uzasadnione jest faktem, że pozycjonujemy akty doradcze – zgodnie z twierdzeniem Autorki – w trzech obszarach: po pierwsze ludzkiego działania; po drugie poznania roztropnościowego; po trzecie w obszarze uwiarygodniania retorycznego – czyli w obszarze werbalnego przekazywania wyników naszego namysłu.

Swoje rozważania Autorka prowadzi w kontekście filozofii perypatetyckiej, którą określa jako filozofię opracowaną systemowo przez Arystotelesa i rozwijaną przez następców. Autorka bazuje w głównej mierze na dziełach Arystotelesa (*Etyka Nikomachejska*, *O duszy*, a także *Retoryka*). Myśl Stagiryty dopełniają komentarze św. Tomasza z Akwinu w kwestii natury ludzkiego działania oraz powiązanej z problemem działania roztropności. Ważną podbudowę teoretyczną stanowi również M. A. Krapca koncepcja człowieka jako „ja” rozumianego jako rozumny i wolny podmiot aktów poznawczo-decyzyjnych.

W pracy Autorka dowodzi, że akty doradcze są powiązane z namysłem roztropnościowym. Tezę tę uzasadnia dzięki wydobyciu i rozpoznaniu natury integralnych składników roztropności, które stanowią zarazem elementy konstytuujące

akty doradcze. Zatem „doradzanie” w oparciu o „intuicję”, przeczucie, czy emocjonalne nastawienie jest karykaturą aktu doradczego. Autorka wskazuje, że „w skład aktów doradczych wchodzi zarówno czynnik moralny (przedmiot aktu), jak i komunikacyjny (metoda realizowania aktu). Ostatecznym motywem aktu jest ten, ze względu na kogo sam akt zaistniał, czyli człowiek, któremu doradzamy” (s. 47).

Trudności, jakie sygnalizuje się w rozprawie można ująć w pytaniu, czy akty doradcze korzystają jedynie z reguł formułowania komunikatów, czy też retoryka jest jakoś strukturalnie z tymi aktami powiązana. Tę trudność sprawia natura sfery *praxis*, jest ona bowiem dynamiczna, konkretna i jednostkowa, a dokładnie mówiąc, sytuacja człowieka potrzebującego porady jest zawsze jednostkowa, konkretna i posiada indywidualny charakter, na który składa się szereg unikatowych czynników. Odpowiedzią na tę trudność jest *phronesis* – cnota praktyczna, która pozwala działać mądrze w konkretnych sytuacjach.

Perspektywa zarysowana w tytule – *praxis phronesis rethorica* – pozwala stwierdzić, że kluczowym momentem konstytuowania się ludzkiego działania jest jego cel. Cel ten determinuje nie tylko zachodzenie działania, ale także formułowanie odpowiedniego przekazu doradczego. Akt doradczy jest podejmowany dla dobra konkretnego człowieka, stąd też wymaga zastosowania środków zgodnych z tym celem. Dobór środków nie jest dowolny, lecz jest kierowany czynnikiem nadrzędnym – zgodnie z antropologią filozoficzną – czynnikiem amabilnym, którym jest afirmacja godności osoby; tego, komu się doradza.

Ważną rolę w wyjaśnianiu fenomenu doradztwa pełni konfrontacja możliwych kierunków rozwijania działań doradczych dzięki zestawieniu kryterium *recta ratio agibilium* z sofistycznym *homo boni mensura* – człowiek miarą dobra. Współcześnie odwołanie się do sofistycznej zasady wydaje się być atrakcyjne, ponieważ przynosi szybkie efekty. Stąd w społeczeństwach zdominowanych przez kulturę efektywności i użyteczności (czyli rządzonych zasadą „maksimum efektu przy minimum nakładu”) wydaje się to być kuszące. W związku z tym, w rozprawie stwierdza się, że w retoryce sofistycznej nacisk jest położony na doskonalenie samych środków perswazji i – w efekcie – ich autonomizacji, czyli na „masowym przekonywaniu bez możliwości rozpoznania konkretnego odbiorcy” (s. 334). W konsekwencji doradztwo zmienia się w propagandę i manipulację.

W opinii Recenzentki rozprawa Marii Joanny Gondek jest znakomitym studium z zakresu retoryki, nie tylko w jej szczegółowym wymiarze retoryki doradztwa, lecz także w zakresie jej ogólnej teorii, uwzględnia bowiem dzieje retoryki, jej koncepcje i – co najważniejsze – ich filozoficzny rodowód. Dopiero w kontekście takiej wiedzy można odpowiedzialnie rozważyć problem aktów doradztwa. Recenzowana rozprawa spełnia ten konieczny warunek, dzięki czemu jej strona

formalna i merytoryczna musi budzić uznanie. I tak, podział logiczny materiału badawczego jest trafny, uwzględniający hierarchię i doniosłość poznawczą poszczególnych aspektów. Choć rozprawę cechuje bogactwo aspektów i wątków, pieczołowitość, wręcz drobiazgowość w ich unaocznianiu i uwzględnianiu w analizie, to jej struktura jest przejrzysta, a wywód naukowy i argumentacja konkluzywne. Zwraca uwagę strona erudycyjna rozprawy, a szczególnie polemiczne nawiązanie do stanu badań nad retoryką i nad problemem doradztwa. Pozwala to na swoiste testowanie tekstów źródłowych i komentarzy, pogłębianie zawartych w nich poglądów i intuicji, dzięki czemu wybijającą się cechą recenzowanej rozprawy jest jej dyskursywność. Z kolei osadzenie rozważań w kontekście filozofii realistycznej i jej teorii przyczyn jako kluczowego narzędzia procesu wyjaśniania, ze szczególnym uwzględnieniem przyczyny celowej (łac. *causa causarum*), pozwala rozstrzygnąć kwestię powiązania aktów doradztwa z dziedziną moralności i teorią dobra – celu działalności człowieka, a tym samym dowieść, że u podstaw aktów doradztwa leży cnota roztropności: „woźnica cnót” (łac. *auriga virtutum*). Z tej racji istotą aktu doradztwa jest namysł roztropnościowy, którym zawiadują składniki integralne tej kluczowej w życiu społecznym cnoty.

Recenzowana monografia zasługuje na wysoką ocenę, jest ona rozprawą ściśle naukową, adresowaną przede wszystkim do specjalistów z dziedziny retoryki, ale jest także rozprawą „na czasie” z uwagi na dzisiejszą modę na doradztwo. Z tej przyczyny należy ją polecić tym instytucjom i osobom, które traktują doradztwo profesjonalnie.